

Nyelvünk *bár-* és *akár-* elemeinek bemutatási problémái a magyar nyelv idegen ajkú tanulóinak szánt grammatikákban¹

Szabó Martina Katalin

SZTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
szabomartinakatalin@gmail.com

Kivonat: A dolgozat célja, hogy feltárja mindazokat a taxonómiai, teoretikus és módszertani problémákat, amelyek az idegen ajkúaknak szánt összefoglaló magyar nyelvtanokban nyelvünk *bár-* és *akár-* elemeinek demonstrálása kapcsán jelentkeznek. A dolgozatban öt grammatika vonatkozó részének áttekintése után, korpuszvizsgálati eredményeim alapján amellet érvelek, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásában használatos összefoglaló munkák taxonómiai megoldásai nem maradéktalanul helytállóak, illetve a vizsgált elemek szintaktikai és szemantikai sajátosságairól adott információ hiányosnak mondható. Mindezen túlmenően megmutatom, hogy a *bár-* és az *akár-* prezentálásának módja helyenként téves következtetéseknek enged teret. Úgy vélem, hogy az itt bemutatott vizsgálati eredmények figyelembe vétele segítségül szolgálhatna egy a nyelvi valóságot hívebben tükröző és informatívabb demonstráció kialakításában a magyar nyelv idegen ajkú tanulói számára, a magasabb nyelvi szinteken is.

1 Bevezetés

Dolgozatom célja, hogy feltárjam mindazokat a taxonómiai, teoretikus és módszertani problémákat, amelyek az idegen ajkúaknak szánt összefoglaló magyar nyelvtanokban nyelvünk *bár-* és *akár-* elemeinek demonstrálása kapcsán jelentkeznek.

A *bár-* és az *akár-* azok az elemei nyelvünknek, amelyek előtagokként kapcsolódva a névmások egy alcsoportját hozzák létre (Kugler–Laczkó 2000: 170–172).

Vizsgálatom anyagát három, angol nyelven íródott magyar nyelvtan (Törkenczy 2002; Korchmáros 2006; Rounds 2009), egy, angol és magyar nyelvű magyarázatokat egyaránt tartalmazó munka (Szita–Görbe 2009), valamint egy német nyelvű grammatika (Keszler–Lengyel 2008) képezte. Vizsgálatom célja az volt, hogy feltérképezzem az ezekben a nyelvtanokban alkalmazott taxonómiai és prezentációs megoldásokat, illetve azt, hogy a szerzők milyen információkat adnak a kérdéses elemek szintaktikai és szemantikai sajátosságaira vonatkozóan a magyar nyelv idegen ajkú tanulói számára.

A dolgozatban a legújabb kutatási eredmények – köztük a saját vizsgálati eredményeim – alapján amellet fogok érvelni, hogy az áttekintett, a magyar mint idegen nyelv oktatásában használatos összefoglaló munkák vonatkozó taxonómiai megoldásai nem maradéktalanul helytállóak, a vizsgált elemek szintaktikai és

¹ Köszönettel tartozom Szécsényi Krisztinának a dolgozatírás során tett értékes javaslataiért, észrevételeiért.

szemantikai sajátságairól adott információ hiányosnak mondható, emellett a *bár-* és az *akár-* demonstrálásának módja helyenként téves következtetéseknek enged teret.

2 A grammatikák vonatkozó részeinek áttekintése

E dolgozatrészben feltérképezem a magyar nyelv idegen ajkú tanulóinak szánt összefoglaló grammatikákban a *bár-* és az *akár-* névmásalkotókat érintő taxonómiai és prezentálási megoldásokat, illetve a vizsgált elemekhez adott szintaktikai és szemantikai információt.

A magyar mint idegen nyelv grammatikáinak vizsgálata előtt tekintsük át röviden a magyar összefoglaló nyelvtanok kezelési megoldásait!

Az újabb magyar nyelvtanaink (Temesi 1961; Velcsov 1968; Kugler–Laczkó 2000; Kádár 2007) vonatkozó rendszerezése kevés változatosságot mutat. Általános gyakorlatnak tekinthető, hogy a szerzők a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokat az ún. általános, azon belül a megengedő mellékértelmű névmások körébe utalják. E megoldástól csupán Kenesei István (2000) taxonómiai megoldása tér el, amely önálló megengedő névmási kategóriaként kiemeli a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokat az általános névmások csoportjából.

A *bár-* és az *akár-* elemek között mutatkozó esetleges szintaktikai és szemantikai eltérésekről Hadrovics Magyar történeti jelentéstanán (1992) kívül egyetlen magyar összefoglaló nyelvtan, illetve elemző tanulmány (Hunyadi 1984; Laczkó 2005, 2006; Abrusán 2007) sem tesz említést. A magyar grammatikák, akárcsak a kifejezetten az általunk vizsgált elemek szintaktikai és szemantikai sajátságait taglaló dolgozatok (Hunyadi 1984; Abrusán 2007) e két elemre mind szintaktikai, mind szemantikai szempontból egymás megfelelőiként tekintenek.

Térjünk át a magyar nyelv idegen ajkú tanulóinak szánt összefoglaló nyelvtanok vonatkozó részeinek áttekintésére!

A vizsgált grammatikák jelentős változatosságot mutatnak a *bár-* és az *akár-* elemek rendszertani besorolását illetően a mai magyar nyelvtanok taxonómiai megoldásaihoz képest.

Törkenczy (2002: 54–56) és Rounds (2009: 137–139) nyelvtana a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokat a határozatlan névmások (indefinite pronouns) kategóriáján belül tárgyalja, a *vala-* elemmel alkotott névmásokkal együtt. A szerzők rendszerezési megoldásait az 1. és 2. táblázat mutatja be:

Határozatlan névmások (Indefinite pronouns)	<i>vala-; bár-; akár-</i>
Általános névmások (Universal pronouns)	<i>mindenki; minden; mindegyik; mindenféle</i>
Tagadó névmások (Negative pronouns)	<i>senki; semmi; semelyik; semmilyen; semmiféle</i>

1. táblázat. Törkenczy (2002) rendszerezése

Határozatlan névmások (Indefinite pronouns)	<i>vala-; bár-; akár-</i>
Tagadó és általános névmások (Negative and universal pronouns)	<i>se-/sem- minden-</i>

2. táblázat. Rounds (2009) rendszerezése

A két taxonómia csupán abban tér el egymástól, hogy amíg Törkenczy rendszerében három, egymástól elkülönülő kategóriát találunk, addig Rounds két nagy kategóriával dolgozik. Bár Rounds nem fejt ki, hogy miért kezeli együtt a *se-/sem-*, valamint a *minden-* névmásalkotókat, úgy vélem, hogy a megoldás magyarázata a kizárólagosság szemantikai tartalmában keresendő: míg az előbbi elemek használata esetén a mondatban tett állítás nem lehet igaz az adott halmaz egyetlen elemére sem, addig az utóbbi elem használata esetén a mondatban tett állításnak a halmaz összes elemére kivétel nélkül igaznak kell lennie (Laczkó 2005: 86).

Törkenczy és Rounds megoldásával ellentétben Keszler és Lengyel (2008: 65–66) nem a határozatlan, hanem az általános névmások körébe utalja a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokat a *mind(en)-* és a *se(m)-* elemű névmásokkal együtt. Az általános névmások kategóriáján belüli további csoportosítást a 3. táblázat mutatja be:

Gyűjtő névmások (Kollektívpronomen)	Megengedő névmások (Konzessívpronomen)	tagadó névmások (Negatívpronomen)
<i>mind(en)-</i>	<i>bár-</i> <i>akár-</i>	<i>se(m)-</i>

3. táblázat. Az általános névmások osztályozása Keszler és Lengyel (2008) rendszerezésében

Szita és Görbe (2009: 220) a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokat nem nevezik egyértelműen sem határozatlan, sem általános névmásnak. Rendszerezésükben a *vala-*, a *bár-*, az *akár-*, valamint a *mind-/minden-* elemű névmások egyetlen gyűjtő cím alá kerülnek: „Határozatlan és általános névmások (Indefinite and general pronouns)”, ahol a szerzők által közölt információ alapján a *bár-* és az *akár-* hovatartozása nem válik egyértelművé.

A bemutatott megoldásoktól eltérően Korchmáros Valéria (2006: 123; 133–135) a *bár-* és az *akár-* névmásalkotókat önálló típusként külön terminus alá utalja:

Határozatlan névmások (Indefinite pronouns)	<i>vala-</i>
Általános névmások (Universal pronouns)	<i>mind-</i>
Tagadó névmások (Negative pronouns)	<i>se-/sem-</i>
„Nem állító” névmások (Non-assertive pronouns)	<i>bár-, akár-</i>

4. táblázat. Korchmáros (2006) rendszerezése

A *bár-* és az *akár-* elemek szintaktikai és szemantikai sajátosságaira vonatkozóan az áttekintett munkák igen csekély mennyiségű információt adnak; legtöbbjük demonstrációja kimerül a kérdéses elemek lehetséges névmási előfordulásainak listázásában, valamint az ezek mellé adott idegen nyelvű jelentések megadásában (Törkenczy 2002; Keszler–Lengyel 2008; Szita–Görbe 2009). Definíciót Korchmárostól (2006), valamint a Szita–Görbe-szerzőpárostól (2009) kapunk; mindkét nyelvtan a szabad, korlátozások nélküli választás lehetőségét hangsúlyozza.

A *bár-* és az *akár-* elemekre az idegen ajkúaknak szánt összefoglaló nyelvtanok – a magyar grammatikákhoz hasonlóan – egymás ekvivalenseiként tekintenek; a közöttük mutatkozó esetleges szintaktikai és szemantikai eltérésekről csupán egyetlen, a Rounds-grammatika (2009) tesz említést. Rounds a vizsgált elemeknek csak részben azonos jelentést ad meg angol nyelven: „*akár-* ‘(just) any’, ‘no matter (who, what, etc.)’”; „*bár-* ‘any’” (2009: 137). A fenti jelentéseket a szerző az [1] alatti példamondatokkal és azok angol nyelvű fordításaival igyekszik demonstrálni:

[1] a. Akármit mondasz, elindulok holnap.

No matter what you say, I’m leaving tomorrow.

- b. Melyik CD-t akarja hallgatni? Bármelyiket, nekem mindegy.
Which CD would you like to listen to? Any one at all, its all the same to me.

Rounds (2009: 137–138) később arra is kísérletet tesz, hogy a szemantikai eltérést olyan konstrukciók [2] segítségével is megmutassa, amelyek csupán a vizsgált elemekben különböznek egymástól:

- [2] a. Akárki jöhet a konferenciára.
b. Bárki jöhet a konferenciára.
Anyone may come to the conference.

Bár a szerző egyetlen angol nyelvű fordítást közöl a két magyar nyelvű mondatához, véleménye szerint azok jelentése mégsem azonos egymással: a [2a] mondat jelentése alapján a konferenciára mindenféle ember eljöhethet, míg a [2b] alatti kifejezés értelmében a konferencia szabadon látogatható. A [2a] mondat tehát Rounds olvasatában magáról a névmási alanyról árul el többet, míg a [2b] kifejezés szemantikai információja inkább a teljes szituációra vonatkozik.

3 A bemutatott demonstrálási megoldások értékelése

3.1 A taxonómiai megoldások értékelése

Amint láttuk (l. 2) tehát, a magyar nyelv idegen ajkú tanulóinak szánt összefoglaló grammatikák jelentős változatosságot mutatnak a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmások rendszerezését illetően: egyes nyelvtanok a *vala-* elemű névmásokkal együtt határozatlanokként, mások a *mind-/minden-* és a *se-/sen-/sem-* elemű névmásokkal együtt általánosokként kezelik őket, s csupán egyetlen olyan osztályozási módot láttunk, ahol a szerző a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásoknak önálló kategóriát biztosít a névmási rendszerben. A taxonómiai megoldások e nagymértékű változatossága bizonytalanságot sugall a vizsgált elemek hovatartozását illetően, ami erősen problematikus, hiszen egy idegennyelv-tanuló számára fontos támpontot jelenthet az, hogy az alapul vett grammatika szerzője az elsajátítani vagy alkalmazni kívánt nyelvi jelenséget mely kategória alá utalja.

A *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmások sajátos szintaktikai és szemantikai viselkedése okán úgy vélem, hogy kizárólagosan az a rendszerezési megoldás tekinthető helytállóknak, amelyben a vizsgált elemek névmásai önálló, a határozatlan és az általános névmások csoportjától egyaránt elkülönülő kategóriát képeznek. A dolgozat keretei miatt most csupán néhány részlet tárgyalására szorítkozom.

A *bár-* és az *akár-* elemeknek az önálló kategóriaként való kezelését sürgetik Abrusánnak (2007) a szabad választásos elemekre vonatkozó kritériumai. Abrusán (2007: 11) szerint a szabad választás lehetőségét kifejező elemek (esetünkben a *bár-* és az *akár-*) nem állhatnak sem epizodikus [3a], sem univerzális [3b], csupán egzisztenciális [3c] mondatokban:

- [3] a. *Akárki/bárki eljött.
b. *Akárkinek/bárkinek kell futnia.
c. Akárki/bárki eljöhethet.

Az epizodikusság azt jelenti, hogy az adott kontextusban foglalt esemény egyszeri, nem megismételt (Abrusán 2007: 5). Az univerzalitás megköveteli, hogy a mondatban

kifejezett feltételnek a modális operátor hatókörében levő összes alanyra igaznak kell lennie (Abrusán 2007: 7). Végül, az egzisztencialitás az adott beszédhátérrel való kompatibilitásra utal (Kiefer 2005: 52).

Ugyanakkor, amint azt az alábbi [4–6] alatti példák mutatják, ez a megkötés a *mind-/minden-*, a *se-/sen-/sem-* és a *vala-* elemekkel alkotott névmásokra nem érvényes:

- [4] a. Mindenki eljött.
b. Mindenkinek kell futnia.
c. Mindenki eljöhét.
- [5] a. Senki sem jött el.
b. Senkinek sem kell futnia.
c. Senki sem jöhét el.
- [6] a. Valaki eljött.
b. Valakinek kell futnia.
c. Valaki eljöhét.

A már említetteknek megfelelően (l. 2) a magyar összefoglaló nyelvtanok túlnyomó többsége a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokat az általános névmások körébe utalja Ennek okán a továbbiakban amellet kívánok érvelni, hogy a *bár-* és az *akár-* előtagú névmásoknak az általános névmásoktól való elkülönítése fontos lépés lenne a grammatikákban a magyar nyelv névmásainak helytálló rendszerezéséhez. Véleményem alátámasztásának céljából Laczkó (2005) operátorelméletét hívom segítségül.

Laczkó (2005: 86–87) a *bár-* és az *akár-* elemű névmásokat, amelyek „végső soron partitív értékűek, persze határozatlanul”, az aloperátor kategóriájába utalja, ami által szorosabb rokonságot feltételez a szintén aloperátorként viselkedő általános névmásokkal az etaoperátorként viselkedő határozatlan névmásokkal szemben. Laczkó szerint a *bár-* és az *akár-* előtagú névmások esetében a mondatban tett állítás „minden egyes X elemre igaz lehet” (Laczkó 2005: 86), az etaoperátor használata esetében “meghatározatlan, hogy melyik X elemre érvényes” az állítás (Laczkó 2005: 87). A szerző az előbbi jelentés demonstrálására a [7a], az utóbbi bemutatására a [7b] mondatot hozza példaként:

- [7] a. Bárki meg tudja oldani a feladatot.
b. Valaki elvitte innen a széket.

Annak céljából, hogy megállapítsam, vajon valóban indokolt-e a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott, valamint az általános névmások esetében az azonos operátor feltevése, elvégeztem a *bárki* és az *akárki* névmások szemantikai vizsgálatát a Magyar Nemzeti Szövegtár (a továbbiakban csak: MNSZ) adatai alapján (a vizsgálatról a későbbiekben még részletesebben is lesz szó, l. 3.3.). A vizsgálat rávilágított, hogy a *bárki* és az *akárki* névmások közel azonos gyakorisággal hordoznak a megengedő mellett egzisztenciális jelentést, azaz szerepelnek aloperátor helyett etaoperátorként (erről a sajátságáról még a későbbiekben részletesebben is lesz szó, l. 3.3.).

Bár vizsgálatom csupán a *bárki* és az *akárki* névmások jelentésének elemzésére terjedt ki, úgy vélem, hogy a feltárt jelentésbeli sajátság a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásoknak az általános névmások csoportjától való elkülönítését sürgetik.

3.2 A demonstrálási megoldások értékelése

E fejezetben a *bár-* és az *akár-* névmásalkotók demonstrálásának módszertani problémájáról ejtek röviden szót.

Láttuk (l. 2), hogy a magyar nyelv idegen ajkú tanulóinak szánt grammatikák túlnyomó többsége a vizsgált *bár-* és *akár-*, valamint a *vala-*, a *mind-/minden-* és a *se-/sen-/sem-* elemeket önmagukban prezentálja, emellett listát közöl azok lehetséges névmási előfordulásairól. Törkenczy megoldása azonban némileg eltér a többi, górcső alá vett nyelvtan vonatkozó demonstrálási módszerétől. Az alábbiakban a szerző korábban bemutatott (l. 2) osztályozását 6. táblázatéként újra közlöm:

Határozatlan névmások (indefinite pronouns)	<i>vala-; bár-; akár-</i>
Általános névmások (universal pronouns)	<i>mindenki; minden; mindegyik; mindenféle</i>
Tagadó névmások (negative pronouns)	<i>senki; semmi; semelyik; semmilyen; semmiféle</i>

5. táblázat. Törkenczy (2002) rendszerezése

A határozatlan névmások csoportjába sorolt *vala-*, *bár-* és *akár-* elemeket önmagukban, míg az általános és a tagadó névmások körébe utalt *mind-/minden-*, valamint *se-/sen-/sem-* elemeket velük szerkesztett névmások segítségével mutatja be a szerző. Véleményem szerint ez a megoldás félrevezető, hiszen a *bár-* és az *akár-* elemek produktivitását sugallja a *mind-/minden-*, valamint *se-/sen-/sem-* névmásalkotókkal szemben. Bár a szerző nem indokolja megoldását, véleményem szerint ez a különbségtétel a paradigmabeli hiányosságon alapul: a *mind-/minden-* névmásalkotó esetében több olyan elemet is találni ugyanis, amelyekkel nem hozható létre grammatikus névmás a többi *vala-*, *bár-*, *akár-*, valamint a *se-/sen-/sem-* névmásalkotókkal ellentétben (pl. **mindenmilyen*, **mindenmekkora*, **mindenmelyik* stb.). Ugyanakkor a névmási sor részleges hiánya véleményem szerint nem indokolja a demonstrálási megoldások ilyen fokú eltérését, hiszen ezáltal a demonstráció számos, gyakori használatú névmást zár ki a lehetséges névmási alakok sorából.

Különösen problematikusnak kell tartanunk Törkenczy megoldását, ha figyelembe vesszük, hogy a névmási sor előbb említett hiányossága csupán a *mind-/minden-* elemek esetében tekinthető igaznak; a *se-/sen-/sem-* névmásalkotók esetében a paradigma a *vala-*, a *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásokhoz hasonlóan teljes (pl. *semmilyen*, *semekkor*, *semelyik* stb.).

Érdeemes azt is megemlíteni továbbá, hogy Törkenczy korántsem a leggyakrabban használatos *mind-/minden-* és a *se-/sen-/sem-* elemekkel alkotott névmásokat sorolja fel az osztályozásában. Az MNSZ nyelvi adatai alapján elvégeztem a táblázatban felsorolt névmások, valamint öt további, általam tetszőlegesen választott, azonos elemekkel alkotott névmás korpuszbeli gyakorisági vizsgálatát. A választott névmások a következők voltak: *mindenkor* – *semmikor*; *mindenképp(en)* – *semmiképp(en)*; *mindenhogy(an)* – *sehogy(an)*; *mindenhol* – *sehol*; *mindenhova/mindenhová* – *sehova/sehová*. A vizsgálat többek között rávilágított, hogy a Törkenczy által említett *mindegyik* és *semelyik* névmások bármely már vizsgált névmásnál ritkább előfordulást mutatnak, ugyanakkor például a rendszerezésben szereplő *mindenképp(en)* és *semmiképp(en)* névmások a harmadik helyen szerepelnek a gyakorisági listán.

3.3 Az áttekintett grammatikákban adott szintaktikai és szemantikai információ értékelése

Amint ismertettem korábban (l. 2), a *bár-* és az *akár-* elemek szintaktikai és szemantikai sajátosságaira vonatkozóan az áttekintett grammatikák igen csekély mennyiségű információt adnak. Az esetleges definícióban a szabad, korlátozások nélküli választás lehetőségét, másképpen a megengedő jelentéstartamot említik a szerzők (Korchmáros 2006; Szita–Görbe 2009). Emellett a *bár-* és az *akár-* névmásalkotók közötti esetleges szintaktikai és szemantikai eltérésekről csupán egyetlen nyelvtan tesz említést.

E dolgozatrészen azt kívánom demonstrálni, hogy a megvizsgált grammatikákban adott szintaktikai és szemantikai információ hiányosnak tartható, hiszen egyrészt a *bárki* és az *akárki* elemek szemantikai tartalma nem merül ki a megengedő jelentésben, másrészt a *bár-* és az *akár-* elemek között nem elhanyagolható szintaktikai és szemantikai eltérés figyelhető meg.

A *bár-* és az *akár-* jelentésbeli sajátosságainak vizsgálata céljából térjünk vissza a már korábban említett (l. 3.1) korpuszvizsgálat eredményeinek tárgyalására!

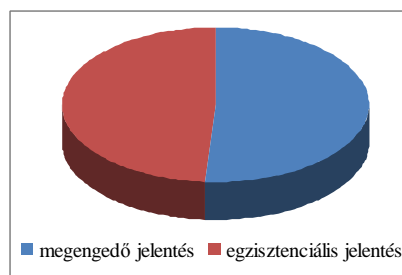
A korpuszalapú kutatást az MNSZ keresőrendszere segítségével végeztem, a következőképpen: bármely (igekötős vagy igekötő nélküli) ige, valamint a *bárki* vagy az *akárki* szótövek közvetlen kapcsolatára kerestem rá az MNSZ magyarországi hivatalos, sajtónyelvi és tudományos alkorpuszaiban (a szépirodalmi és a személyes műfajú szövegeket az értelmezés megkönnyítésének céljából zártam ki a keresésből). Arra a megkötésre, miszerint a vizsgált nyelvi elemet közvetlenül ige előzze meg, azért volt szükség, hogy a statisztikai értékeket ne torzíthassa az *akár-*-nak a *bár-*-ral szembeni tagadhatósága, vagyis ki tudjam zárni az össze *nem akárki* szókapcsolatot (az *akár-*-nak a *bár-*-ral szembeni tagadhatóságáról részletesebben a fejezet későbbi részében szólok majd). A *bárki*-re történő keresés 850, míg az *akárki*-re csupán 51 találatot eredményezett az MNSZ-ben. A kapott találatokból az első 30–30-at szemantikai vizsgálatnak vettem alá, azaz megállapítottam, a *bárki* és az *akárki* milyen jelentésben szerepelnek bennük. A megvizsgált kifejezések jelentése háromféle volt: egzisztenciális olvasatúnak tekintetem a *bárki* vagy az *akárki* elemet abban az esetben, ha az az 'egy(etlen) személy' jelentésben állt, és felcserélhető volt az egzisztenciális *valaki* kifejezéssel (Kiefer 2007: 73). Megengedő jelentést tulajdonítottam nekik akkor, ha a mondat értelme szerint fennállt a lehetőség annak, hogy a mondatban tett állítás a halmaz minden elemére igaz legyen (Laczkó 2005: 86). E két jelentéstípustól el kellett különítenem azt az esetet, amikor a vizsgált nyelvi elem tagadott igével együtt a 'bizonyos szempontból kiemelkedő, különleges személy' jelentést hordozta. [8–9] alatt mindegyik jelentésre közlök egy-egy az MNSZ-ből vett példát:

- [8] a. *Megjegyzem: aligha van akárki, aki nálam jobban szeretné, hogy a Fradi ismét supercsapat legyen.* (Nyelvváltozat: magyarországi, Alkorpusz: sajtó, Dátum: 2000/09/16, Típus: újságcikk, Szerző: Lindner András - Horváth Zoltán, Cím: Portré, Forrás: Heti Világgazdaság)
- b. *Az egészségügyi intézményekbe ezért ki-be sétálhat akárki.* (Nyelvváltozat: magyarországi, Alkorpusz: sajtó, Dátum: 2001/01/20, Típus: újságcikk, Rovat: Hétvége, Cím: Drogos a családban, Forrás: Népszabadság)
- c. *Ezúttal János Károly király volt a vendég, és kísérője sem volt akárki: West vendége Barcelonában a cseh Katerina Stocesová, egy feltűnően szőke, gyönyörű lány, aki tavaly megnyerte a Queen of the World elnevezésű világszépségversenyt.* (Nyelvváltozat: magyarországi,

Alkorpusz: sajtó, Dátum: 1999/05/31, Típus: újságcikk, Rovat: sport, Szerző: Boda Ildikó/Barcelona, Cím: Häkkinen: akárcsak tavaly, Forrás: Magyar Hírlap)

- [9] a. *A hír hallatán hitetlenkedve rázzuk a fejünket, hiszen nem egészen egy éve még aligha fogadott volna bárki arra, hogy a jugoszláv exállamfőt egyszer utoléri az igazságszolgáltatás (...)* (Nyelvváltozat: magyarországi, Alkorpusz: sajtó, Dátum: 2001/06/30, Típus: újságcikk, Rovat: vélemény, Cím: Méregfog, Forrás: Népszava)
- b. (...) *a Javaslat szerint csupán az tartozik a technika állásához, ami írásbeli közlés vagy belföldi gyakorlatbavétel révén vált bárki számára hozzáférhetővé.* (Nyelvváltozat: magyarországi, Alkorpusz: hivatalos, Típus: honlap, Cím: 1991. évi XVIII. törvény a használati minták oltalmáról, Forrás: Magyar Szabadalmi Hivatal)
- c. *A bárki kifejezésre ebben a jelentésben nem találtam példát a vizsgált nyelvi adatok között (a megjegyzés tőlem: SZ.M.K.).*

A vizsgálatnak a jelen probléma szempontjából releváns részeredményeit az 1. ábra mutatja be.

1. ábra. A *bárki* és az *akárki* névmások szemantikai megoszlása a megengedő és az egzisztenciális jelentés között

Az MNSZ alapján végzett szemantikai vizsgálat rávilágított, hogy a *bárki* és az *akárki* közel azonos gyakorisággal hordoz megengedő (24 előfordulás) és egzisztenciális (23 előfordulás) jelentést. A vizsgálat eredményei alapján amellet érvelek tehát, hogy a *bárki* és az *akárki* elemek szemantikai sajátosságaira vonatkozó információ az idegen ajkúaknak szánt magyar összefoglaló nyelvtanokban hiányosnak tekintendő, hiszen a vizsgált elemek egzisztenciális jelentéstartalmának az említése fontos lenne a megengedő szemantikai sajátosság hangsúlyozása mellett. (Ahhoz, hogy a *bár-* és az *akár-* névmásalkotók tekintetében általános érvényű megállapításokat tehesünk, a többi *bár-* és *akár-* elemekkel alkotott névmás szemantikai vizsgálatára lenne szükség.)

Ami a *bár-* és az *akár-* elemek között mutatkozó szintaktikai és szemantikai eltérést illeti, a fejezet további részében amellet kívánok érvelni, hogy a *bár-* és az *akár-* elemek között olyan figyelemre méltó szintaktikai és szemantikai különbség van, amelyet az idegen ajkúaknak szánt összefoglaló nyelvtanoknak nem volna szabad említés nélkül hagyniuk.

A *bár-* és az *akár-* elemek közötti szintaktikai eltérés két lényeges tulajdonságban ragadható meg: egyrészt a *bár-* az *akár-*-ral szemben nem alkothat névmást a *-hány* elemmel [10], másrészt pedig nem tagadható [11]:

- [10]a. *Bárhány ember eljöhhet a megnyitóra.

- b. Akárhány ember eljöhethet a megnyitóra.
 [11]a. *Nem bárki tudhatja erre a választ.
 b. Nem akárki tudhatja erre a választ.

Az általam megvizsgált összefoglaló nyelvtanokban nem találtam utalást, figyelemfelhívó megjegyzést ezekre a lényeges nyelvi sajátosságokra.

Ami a *bár-* és az *akár-* közötti szemantikai különbséget illeti, az említett korpuszelemzés (1. korábban) a már ismertetett eredmények mellett arra is rávilágított, hogy a vizsgálat tárgyává tett *bárki* és *akárki* névmások között figyelemre méltó jelentésbeli eltérés mutatkozik. Az elemzés végső eredményeit a 2. ábra mutatja be:

2. ábra. Az *akárki* és a *bárki* szemantikai megoszlása az MNSZ nyelvi adatai alapján

A kapott eredmények talán legszembeötlőbb tanúsága, hogy az *akárki* leggyakrabban a 3. jelentésben fordul elő, a *bárki* ugyanakkor az általam vizsgált korpuszban egyetlen egyszer sem hordozta ezt a jelentést. Az eredmények a *bárki* és az *akárki* közötti használatbeli megoszlásra utalnak. Biztos és általános érvényű állítások tételéhez azonban nagyobb méretű korpusz vizsgálatán alapuló és a lehetséges névmási előfordulások tekintetében teljesebb körű kutatást tartok feltétlenül szükségesnek.

Korábbi dolgozatomban (Szabó 2010) igyekeztem magyarázatot adni a jelenségekre, amelyek fejtegetésére ebben a tanulmányban nincs mód. Most csupán röviden utalnék arra a Geccsó Tamás (2002: 144–145) által detektált nyelvi jelenségre, miszerint a *semmi* negatív univerzális kvantor egyre gyakrabban használatos tagadott formában [12] is:

- [12]Nem semmi, amire a lopakodó képes. Azaz: 'az már valami, igazán különleges dolog, amire a lopakodó képes.'

Véleményem szerint a *nem semmi* a *nem akármi* konstrukcióval mind szintaktikai, mind szemantikai szempontból figyelemre méltó párhuzamot mutat. Tekintsük a [13] alatti példa szerkezeti és jelentésbeli sajátosságait a [12] alatti példa nyelvi sajátosságainak viszonylatában!

- [13]Nem akármi, amire a lopakodó képes. Azaz: 'az már valami, igazán különleges dolog, amire a lopakodó képes.'

4 Összefoglalás

Dolgozatom célja az volt, hogy feltárjam mindazokat a taxonómiai, teoretikus és módszertani problémákat, amelyek az idegen ajkúaknak szánt összefoglaló magyar nyelvtanokban nyelvünk *bár-* és *akár-* elemeinek demonstrálása kapcsán jelentkeznek.

Az általam elvégzett vizsgálatok alapján a következők mellett érveltem:

1) A *bár-* és az *akár-* elemekkel alkotott névmásoknak az általános és a határozatlan névmásoktól önálló kategóriaként való elkülönítése mind szintaktikai, mind szemantikai szempontból indokoltnak tartható, ezáltal a grammatikák vonatkozó rendszerezési megoldásainak többsége nem tekinthető helytállóknak;

2) Nem helytálló a *bár-* és az *akár-* elemek produktivitását sugallni a *mind-/minden-*, valamint a *se-/sem-/sen-* elemekkel szemben;

3) A nyelvtanokban bemutatott szemantikai sajátságok nem tükrözik a tényleges nyelvi valóságot, hiszen a megengedő értelem mellett nem hívják fel a figyelmet a *bárki* és az *akárki* elemek gyakorta megmutatkozó egzisztenciális jelentésére;

4) A grammatikáknak nem volna szabad említés nélkül hagyniuk a *bár-*ral és az *akár-*ral alkotott kifejezések között mutatkozó szintaktikai és szemantikai különbségeket.

Úgy vélem, hogy, bár az idegen ajkúaknak szánt grammatikáknak részletességben nem szabad az összefoglaló magyar nyelvtanokat és az elemző tanulmányokat követniük, a vizsgálati eredményeim figyelembe vétele segítségével szolgálhatna egy a nyelvi valóságot hívebben tükröző és informatívabb demonstráció kialakításában a magyar nyelv idegen ajkú tanulói számára, a magasabb nyelvi szinteken is.

Irodalom

- Abrusán, M. 2007. *Even and free choice any in Hungarian*. Elérhető: <http://parles.upf.edu/glif/pub/sub11/individual/abrusan.pdf>
- Gecső, T. 2002. Kvantorok, fókuszpozíció és kontrasztív topik a mai magyar nyelvben. *Magyar Nyelv*, 96(2): 139–155.
- Hadrovics, L. 1992. *Magyar történeti jelentéstan: Rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hunyadi, L. 1984. *The expression of logical scope in Hungarian: On its syntax and semantics*. Elérhető: <http://gagl.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/1984-24/02/GAGL-24-1984-02.pdf>
- Kádár, E. 2007. *Alaktan és szófajtan*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely.
- Kenesei, I. 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer, F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. Morfológia. Budapest: Akadémiai Kiadó. 75–136.
- Keszler, B., Lengyel, K. 2008. *Ungarische Grammatik*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Kiefer, F. 2007. *Jelentéelmélet*. 2. Kiadás. Budapest: Corvina.
- Korchmáros, V. M. 2006. *Lépésenként magyarul. Hungarian Grammar – not only for Hungarians*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Hungarológia Központ.
- Kugler, N., Laczkó, K. 2000. A névmások. In: Keszler, B. (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Kiadó. 152–174.
- Laczkó, K. 2005. A névmási rendszer funkcionális keretben II. *Magyar Nyelvőr*, 129(1): 78–88.
- Laczkó, K. 2006. *A magyar névmási rendszer – nyelvtan és funkció*. Budapest: Martin Opitz.
- Rounds, Carol 2009: *Hungarian: An essential grammar*. Abingdon, Oxon.
- Szabó, M. K. 2010. A *bár-* és az *akár-* elemek szintaxisának és szemantikájának a vizsgálata. In: Sinkovics, B., Szeverényi, S. (szerk.) *Nyelvtudomány*, 5-6. Megjelenés előtt.
- Szita, Sz., Görbe, T. 2009. *Gyakorló magyar nyelvtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Törkenczy, M. 2002. *Practical Hungarian grammar*. Budapest: Corvina Kiadó.

Temesi, M. 1961. A névmás. In: Tompa, J. (szerk.) *A mai magyar nyelv rendszere: Leíró nyelvtan I*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 237–250.

Velcsov, M. 1968. Szófajok. In: Rác, E. (szerk.) *A mai magyar nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó. 9–84.

Források

MNSZ = *Magyar Nemzeti Szövegtár*. Elérhető: <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>